

Planeeringuline kujunemine Supilinn 17.-21. sajandi linnakaartidel ja -plaanidel

Mart Hiob

Sissejuhatus

Supilinn on Tartu ajalooline eeslinn, mis asub väljaspool keskaegset linnamüüri Emajõe ja selle ürgoru nõlva vahel.

Käesolevas artiklis tutvustatakse Supilinna kujunemist linnaplaneerimise vaatenurgast. Supilinn on segu looduslikke ja tehislikke pinnavorme järgivast nn isetekkelisest struktuurist ning planeeritud ja korrapärasest struktuurist. Tema kujunemise võib jagada kolme etappi:

- areng kuni 19. sajandi esimeste kümnenditeni, kui tänavavõrk ja hoonestus kujunesid suuresti traditsioonide ja vajaduste kohaselt;
- areng 19. sajandi esimestest kümnenditest kuni 1920ndate keskpaigani, kui rajati põhiosa tänaseni säilinud tänavavõrgust ja iseloomulikest puitelamutest;
- areng 1920ndate keskpaigast kuni tänapäevani, kui on lisandunud uut eri stiili hoonestust, mis on muutnud hoonestuspildi kirjumaks; samas on toimunud hoonestuse tihendamine, üksikute uute tänavate lisandumine ning vähemal määral ka hoonete asendamine.

Tartu vanematel kaartidel on Supilinna ala tähistatud 1. linnaosa¹ piirkonnana, ilma täpsustava nimeta. Võib oletada, et keskaegse Jakobi värava taga paiknemise tõttu on ala kutsutud Jakobi värava esiseks või Tähtvere mõisale läheduse tõttu Tähtvere piirkonnaks. 1803. aasta andmetel koostatud kaardi seletuses² on Supilinna ala märgitud kui 4. linnaosa, kuid sellist linnaosa ei moo-

1 Tartus oli kolm linnaosa – 1. linnaosa moodustasid tänane vanalinn koos Toomemäe-tagusega ja Supilinn, 2. linnaosa vanalinnast Karlova poole jääv ala ning 3. linnaosa Emajõe vasakkaldal paiknevad alad.

2 EAA 402.10.127, l 2. Plan von Dorpat, 1818. Plaan koos seletusega on koostatud 1818. aastal 1803. aasta andmete põhjal.

dustatud. 1846. aasta kaardil³ on Supilinna kohta kirjutatud: Tähtvere eeslinn (*Die Techelfersche Vorstadt*). 19. sajandi keskpaigast pärineval vaestehoolekan- de kaardil⁴ on Supilinn jagatud Tähtvere 1. ja 2. piirkonnaks (*Erster/Zweiter Techelfer'scher Bezirk*). Kroonuaia tänava kesklinnapoolne külg on vanalinna osa (*Altstadt*). Arvatavasti 1870ndatest pärineval linnaplaanil⁵ on märgitud kolm ametlikku linnaosa ning lisaks tähistatud Rooma numbritega ka asumid (Supilinn numbriga II), kuid nimesid ei ole antud. 1920ndate lõpus nimetati Tähtvere mõisa põllul⁶ kujunenud uus linnaosa Tähtvereks (tänapäevane Tähtvere linnaosa) ning nn Tähtvere-alusele kinnistus ajapikku Supilinna nimi. Amet- likesse planeeringumaterjalidesse ilmus nimi Supilinn praeguste andmete ko- haselt alles 1974. aastal. Asumi nimena esineb see dokumentides alles Martti Preemi koostatud Tartu territoriaalse rajoneerimise⁷ ettepanekus ning 1986. aasta Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioonis⁸.

Siinses artiklis tutvustamist leidva uurimuse eripära seisneb asjaolus, et Supilinna planeeringulisest kujunemisest ülevaate andmisel on tuginetud peaaesjalikult ajaloolistele originaalkaartidele. Siiani on Supilinna uuritud teks- tiliste allikate põhjal (Lea Teedema⁹) või keskendudes arhitektuurile ja hoone- ehitusele (Mart Siilivask¹⁰, Enriko Talvistu¹¹ jt). Nende uurimistööde tulemusi on valikuliselt kasutatud kaartidel nähtava täiendavaks mõtestamiseks.

Kaarte on siiani kasutatud nende otsese vaatluse ja kirjeldamise kau- du. Käesolev artikkel tutvustab tulemusi, mis on saadud ajalooliste kaartide digitaalsel võrdlemisel tänapäevaste kaartidega. Selleks kasutati digitaliseeri- tud ajalooliste kaartide rasterfaile, mis paigutati tänapäevase digitaalse (vek-

3 EAA 2100.11.133. 15. Charte von den im 1-ten Stadttheile Dorpats belegenen Krone Grundp- lätzen, 1846.

4 EAA 1722. 3.45. Orientirende Uebersicht über die Bezirke der Armenpflege in Dorpat (hinnanguliselt 1850–70).

5 EAA 2623.1.2049. 32. Plan der Stadt Dorpat nebst Umgebung nach dem neuesten Aufnahme (1870ndad või 1880ndad).

6 EAA 1442.1.356. 1. Tartu Tähtvere linnaosa ehitamiskava, 1928.

7 Preem, M. 1986. Tartu linna territoriaalne struktuur: linna rajoneerimine linnaruumi struk- tuuri baasil. Tartu: Tartu linna arengu kompleksuurimise laboratoorium.

8 Tartu Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioon (projekti peaarhitekt K. Voolaid). 1986. Tal- linn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt“. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maa- korralduse osakonna arhiiv.

9 Teedema, L. 2010a. Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899. Magistritöö. Tartu Ülikool, aja- loo ja arheoloogia instituut.

10 Siilivask, M. 2006. Tartu arhitektuur 1830–1918. Historitsism ja juugend. Arhitektuuriideed ja stiilieskujud kohalike autorite loomingus 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Tartu: Rahvusarhiiv.

11 Kaastöö 1986. aasta Tartu Supilinna rekonstrueerimise kontseptsiooni ning 2001. aasta Supi- linna üldplaneeringu koostamisel.

torgraafikas) alusplaaniga kohakuti. Ajalooliste ja tänapäevaste kaartide eri- neva täpsusastme ja teiste erinevuste tõttu tekib hulgaliselt küsimusi, millele vastuste otsimisel on kasutatud võimalikult palju erinevat informatsiooni si- saldavat kaardimaterjali. Alates 18. sajandi viimasest kümnendist pärit kaardid on otseseks võrdluseks juba päris hästi sobivad.

Planeerimata areng kuni 19. sajandi esimeste kümnenditeni

Supilinna ala on esmakordselt näidatud esimesel Tartu linna sarase piire ku- jutaval kaardil 1681. aastast¹², millest Veiko Berendseni ja Margus Maiste tõl- genduse kohaselt on säilinud 1729. aasta koopial¹³. Supilinna ala on näidatud ka 1700. aasta paiku koostatud Põhjasõja-aegsel Tähtvere ja Tamme mõisa piiride kaardil¹⁴ ning 1759. aasta Tartu ümbruse kaardil¹⁵, mis kujutab eelkõige Täht- vere mõisa maid ning olulisimaid ehitisi ja teid.

Nimetatud kolmelt kaardilt, millel ei kajastu tavahoonestus ega tä- navavõrk, võime lugeda Tartu linna sarase piire. Tegemist ei ole tänapäevase täpsusastmega mõõteriistadega mõõdistatud alusplaanidega ja nendel kajasta- tu ei ole detailides tõepärane. Supilinna ala kohta on märgitud, et siin asuvad linlaste aiad, ning ühele kaardile on kantud Le Claiuse maja (*hus*). Samal kaar- dil on Tartu linnamüüride vahel märgitud maamärkidena vaid Jaani ja Toom- kiriku asukoht (vastavalt *Tyska kyrkan* ja *Doom kyrkan*).

Paigutades need kolm kaarti tänapäevasele alusplaanile, tehti 2010. aasta Supilinna teemaplaneeringu muinsuskaitse eritingimuste¹⁶ koostamisel esmakordselt kindlaks, et erinevalt varem levinud seisukohast ei kulgenud Tar- tu linna sarase piir algselt piki Meloni tänavat, vaid asus praeguse Piiri tänava piirkonnas. Seega paiknes kogu tänapäevane Supilinna hoonestatud ala (v.a Piiri ja Kauna tänava vaheline kvartal) Tartu linna piirides juba 17. sajandil. Varasema kohta andmed puuduvad. 1786. aasta piirirevisjoni ajal ühildati Supilinnas asuv piir oletatavasti Ülejõe paigneva piiriga ning Piiri tänava koridor nihkus oma praegusesse asukohta. Tartu linnapiiri laiendamise ettepanek tehti 1860ndatel.

12 EAA 995.1.6851. 5. Copey der Geometrischen Charte von Stadt Dörpt, 1729.

13 Berendsen, V., Maiste, M. 1999. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 173.

14 EAA 308.2. 87. Karta över godsens Techelfer och Tammehoff (hinnanguliselt 1700).

15 EAA 2623.1.2049. 39. Plan von der Stadt Dorpat nebst Umgebung, 1759.

16 Hiob, M., Nutt, N. 2010. Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneer- ingu koostamiseks (algne nimi „Supilinna teemaplaneeringu muinsuskaitse eritingimused“). Tartu: Artes Terrae OÜ, töö nr 19ET10.

1866. aastal mõõdistati uus linnapiir tänase Kauna tänava sihis ning täpsustati piiri kulgemist katoliku tookordse puitkiriku¹⁷ (praegune kirikuhoone ehitati 1895-99) ümbruses, kus kiriku krunt arvati linna sisse, kuid tänasel krundil Veski 7, 9, 11 asunud veski jäi Tähtvere mõisa maadele. Samal ajal liideti linnaga ala, mis jääb Kastani ja Võru tänava teljest kesklinna poole¹⁸. Piiri muutmise protokoll kiideti linnapiiri laiendamise komisjonis (*Comission zur Erweiterung des Städtischen Jurisdiktionsbezirks*) heaks 1867. aastal¹⁹. Järgmised tsaariaegsed linnapiiri laiendamised Supilinna enam ei puudutanud²⁰. Praegune spordipark ning teised Tähtvere mõisa alad kuni Emajõe äärde viiva remmelgaalleeni ühendati Tartu linnaga 1923. aastal ulatuslikuma linna piiride laiendamise käigus²¹.

18. sajandi lõpus viidi Tartus läbi kruntide revisjon ning revisor Otto Gustav Dreyer koostas 1786. aasta andmeid kasutades 1787. aastal Tartu kruntide kaardi. Selle kaardi 1792. aasta koopiale²² on kantud kõik Supilinnas 18. sajandi lõpus asunud krundid. Tegemist on tunduvalt infoküllasema kaardiga kui eelmised. Siit võime lugeda, et enam-vähem oma praegusel kujul olid olemas Kroonuaia, Tähtvere, Emajõe ja Väike-Emajõe tänav. Samuti on kaardil näha Oa ja Meloni tänava algus. Umbes tänase Oa 16 krundi juures suundus Oa tänav oma praeguselt joonelt kõrvale. Nähtav meeldetuletus kunagisest Oa tänava kulgemisest on tõenäoliselt Oa 22 hoone asend – hoone tagumine külg asub tollase teekoridori ääres. Tänane hoone ei ole küll pärit 18. sajandist, kuid võib olla rajatud vana hoone asukohta.

Mainitud 18. sajandi lõpu kaardilt näeme, et Supilinn on kujunenud vajaduse ning looduslike olude kohaselt. Kaardil näidatud ühendusteel, mida ei saa veel ilmselt tänavateks nimetada, järgisid looduslikke ja tehnilikke vorme,

17 EAA 2623.1.2049. 86. План существующаго расположения уезднаго города Дерпта Лифляндской губернии с показанием распространения 1875 года, 1880.

18 EAA 2623.1.2049. 35. Charte von der Jurisdiction-Grenze der Kaiserlichen Kreis-Stadt Dorpat, 1866.

19 EAA 2623.1.2049. 2. Charte von der Jurisdictionsgrenze der Kaiserlichen Kreisstadt Dorpat, 1867; EAA 2623.1.2049. 56. Illuminationsplan der projectierten Grenzen des Jurisdiktionsbezirks der Stadt Dorpat, 1874.

20 EAA 2100.11.133. 14. План уезднаго города Дерпта съ показаніемъ подлежащихъ ныне включению въ городскую черту на основаніе Высочайше утверждённаго 22го Января 1882 года положенія Капитета Т. г. Министровъ участковъ частнаго имения Техельфера и Университетской территории, 1882; EAA 2623.1.2049, l 36. План существующаго в 1882 году расположения и предполагаемаго распространения и урегулирования уезднаго города Лифляндской губернии Дерпта, 1882.

21 Tartu [koguteos]. Tartu: Tartu linnauurimise toimikond, 1927, joonis: Tartu linna administratiiv-geneetiline plaan.

22 EAA 995.1.6851. 2. Geometrische Charte von der Kreis Stadt Dorpat, 1792. (Koostaja Christian David von Sengbusch.)

nagu Emajõe ürgoru nõlv (Tähtvere tänav), endise vallikraavi ja kaitsetornide asukoht (Kroonuaia tänav) ning Emajõe kallas (Emajõe tänav). Kroonuaia tänav kulges väljaspool linnamüüri ja vallikraavi (endise) Jakobi värava juurest Emajõe äärde. Tähtvere tänav oli lühimaks ühenduseks linna ja Tähtvere mõisa vahel (täna Fr. R. Kreutzwaldi tänavat ei olnud). Emajõe mudasel kaldal asus rada, mida mööda sai jõe ääres liikuda, aga märjemal ajal ei pääsenud seda pidi luhakarjamaale (*Stadts weide*) ligi ning selleks kasutati täna Oa tänava algust. Ainukesed „sisetänavad”, mis võimaldasid asumisest läbipääsu, olid tänase Meloni tänava algus ja ümber puuladustusplatsi (kinnistu nr 214 ehk Kroonuaia 70, 76) kulgev Väike-Emajõe tänav.

1792. aasta kaardi järgi asus tänase Supilinna alal²³ ligikaudu 44 numberdatud krunti, mis olid väga erineva suurusega. Suurim oli Tähtvere ja praeguse Herne tänava vahel paiknenud päruskrunt nr 185 (ka hilisem Herne tänava koridor eraldati suures osas sellest krundist). Tookordsetest kruntidest on praktiliselt samades piirides tänase päevani säilinud krundid nr 214/Kroonuaia 70, 76 (krundist on 19. sajandi algul võetud riba Kroonuaia tänava laienduseks) ja nr 202/Oa 4, 6, 6A. Vahesel määral on muutunud krundid nr 188/Kroonuaia 28, 30 ja nr 189/Kroonuaia 32 – esimest on 1936. aastal²⁴ teise arvel suurendatud ning teisest on välja lõigatud Lepiku 1A. Teised krundid on kas jagatud väiksemaks, enamasti rohkem kui kaheks osaks, või on krundipiirid üldse muutunud. Suuremalt jaolt on tänane krundistruktuur pärit 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest.

Kirjalikele allikatele tuginedes toob Lea Teedema²⁵ välja, et 18. sajandi lõpus olid 32 krunti hoonestatud põhihoonega ning lisaks kaks jõeäärset krunti abihoonega (paadikuur).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuni 19. sajandi esimeste kümnenditeni toimus Supilinna areng vajaduse kohaselt, ning raske on tagantjärele kindlaks teha, kas krundipiiride määramisel ja hoonete ehitamisel lähtuti üldisi huve arvestavatest planeeringulistest põhimõtetest. Tartu müüridega ümbritsetud osa kohta on esimesed regulaarsust taotlevad krundipiiride korrastamise planeeringuhoonised²⁶ säilinud 17. sajandi esimesest poolest, Rootsi valitsemise ajast, kui tekkis vajadus keskaegsed kindlustused ümber ehitada. Plaanide elluviimine²⁷

23 Käesolevas artiklis käsitletakse Supilinnana lisaks täielikult Supilinnas asuvatele tänavatele ka Tähtvere ja Kroonuaia tänava mõlemat külge, samuti laululavastatagust ala koos spordipargiga. Linna piiri suunas on Supilinna piiriks jõe äärde suunduv remmelgaallee.

24 Teedema, L. 2010b. Supilinna kinnistute ajaloo elektrooniline andmebaas <http://www.eha.ee/kinnistud/tartu/public/>.

25 Teedema, L. 2010a.

26 Krigsarkivet 0406.28.008.018. Dorpat, 1638.

27 EAA 995.1.6842, l 4. Plan der kayserlichen Stadt Dorpat ohne die Vorstädte, 1775.

toimus aga vaevaliselt ning tänavavõrk korrastati alles pärast Põhjasõda ja suuri tulekahjusid, kui enamik hooned oli niigi hävinud. Seepärast ei ole tõenäoline, et eeslinnades reguleeriti ehitustegevust rangemalt. Omaalgatuslikule ehitamisele viitavad ka näited, kus hoonestatud krundid asuvad selliselt, et nendega piirnevaid tänavaid on raske kasutada, ning hiljem on tulnud hooned lammutada, et tänavale ruumi teha. Mitu sellist näidet leiab Kroonuaia tänavast, aga ka Emajõe tänav on olnud kevadisel ajal ainult jalgsi läbitav, st jõe liiga lähedale ulatuvad hooned ja piirded on takistanud tänav kasutamist.

Planeeringut järgiv areng 19. sajandi esimestest kümnenditest kuni 1920ndate keskpaigani

Pärast Põhjasõja suuri purustusi ning sellele järgnenud tulekahjusid hakkas Tartus 18. sajandi lõpul elanikkond taas kasvama, mistõttu suurenes ka ehituskruuntide vajadus. Arengule andis hoogu juurde ülikooli taasavamine 1802. aastal ning nüüd hakati otsima võimalusi linna piirides olevate hõredalt asustatud alade tihendamiseks.

Supilinna planeeritud uued tänavad – Herne ja Marja tänav täielikult ning Oa ja Meloni tänav lõpuosa, kuid veel mitte Kartuli tänav – on esimest korda kantud 1810.–1811. aastal koostatud skemaatilisele plaanile, mis on kinnitatud 1816. aastal²⁸. Samas puuduvad uued tänavad 1811. aastal koostatud kaardilt²⁹, mis viitab asjaolule, et 1810–1811 koostatud plaani näol on tegemist kavandiga, mitte teostatud kajastamisega. Seega saame öelda, et Supilinna esimese säilinud ja ka suures osas ellu viidud planeeringujoonise koostamisest on möödunud enam kui 200 aastat. 1816 aasta uute tänavateta kaardil on näidatud nummerdatud krundid koos põhihoonega, millel on esitatud ka harja suund. Selle kaardi järgi asus Supilinnas 19. sajandi algul 41 põhihoonet 34 hoonestatud krundil (mitmel krundil oli mitu hoonet).

Aastast 1816 on olemas Tartu 1. linnaosa kaart³⁰, millele on kantud uute tänavakoridoride äärde moodustatud uued krundid koos uute krundinumbritega. Selle kaardi järgi on rajatud Herne, Kartuli ja Marja (kaardil Uus, *Neu Strasse*) tänav. Meloni tänav pikendus on näidatud jõeni ja Oa tänav pikendus linna-

28 EAA 995.1.6856. 2. Geometrische Charte des I-ten Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1810–11. Kaardist on säilinud ka koopia: EAA 2623.1.2044. 3. Geometrische Charte des I ten Stadt Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1816.

29 EAA 2623.1.2049. 83. Plan der Kaiserl. Kreisstadt Dorpat, 1811.

30 EAA 995.1.6856. 3. Geometrische Charte des I-ten Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1816.

piirini. Huvitavaks teeb kaardi see, et osaliselt on loetavad ka ümberkruntimiseeelsed piirid, mis annab võimaluse kindlaks teha, milliseid krunte on muudetud ning millised piirid on säilinud. Veidi segadusse ajab, et kaardil on pea kogu Tähtvere tänav mäepoolne külg märgitud Tähtvere mõisale kuuluvana (*Auf Techelferschen Grund befindliche Plätze*) ning sellel ei ole märgitud ei krundipiire ega -numbreid, kuigi nii vahetult enne seda koostatud kui ka hilisematel kaartidel on krundid ja linnapiir välja joonistatud. Võib oletada, et tegemist oli linna piiridesse kuuluva alaga, mille omanikuks oli Tähtvere mõis.

Supilinna tänavate planeering kajastab Venemaal 19. sajandi algul valitsenud klassitsistliku linnaplaneerimise põhimõtteid. Uued tänavad moodustavad korrapärase täisnurkse plaanistruktuuri, mis ühildub Ülejõe tänavavõrguga (otse Marja tänav sihis asub Ülejõel Lubja tänav). Esimesel säilinud uute tänavate plaanil puudub Kartuli tänav, mille rajamine osutus problemaatilisemaks³¹. Lõpuks saigi Kartuli tänav veidi ebatavaline, kuna ta ei ulatu jõest kaugemale kui Herne tänavani ning ristumine Herne ja Oa tänavaga ei ole täisnurkne. Ka Herne tänaval on väike korrapäratus – see ei ole kogu pikkuses üks sirge, vaid teeb Kartuli tänav alguse juures umbes 7-kraadise pöörde. Selle täpset põhjust on raske öelda, kuid otsustavad võisid olla konkreetseid maaomandi küsimused³² (kelle krundist kui palju tänavakoridori jaoks lõigata oli võimalik), aga kaasa mängis ilmselt ka eesmärk asetada Marja ja Piiri tänav Herne tänavaga täisnurga alla.

Tänavavõrgu väljaehitamist kajastab 1837. aasta kaart³³, millel on põhihoonete kontuurid. Nimeliselt on välja toodud pastor C. H. Gehewe (*Gehöwe*) teistest suurem maja Tähtvere tänaval (Tähtvere 5). Uutest tänavatest on tihedamalt hoonestatud Herne ja Meloni. Marja tänav ei ole veel lõplikult valmis (*Die neue noch nicht ganz durchgeführte Strasse*), mis tähendab tõenäoliselt, et tänavakoridor ei ole veel läbitav ning seega tänavana täielikult kasutatav. Selle ääres on ainult üksikuid maju.

Kuni 20. sajandi alguseni tihendati rajatud tänavatel hoonestust ning uusi tänavaid ei lisandunud. 1859. aasta 1. linnaosa krundijaotusplaanile ei ole veel kantud pastor C. H. Gehewe kuulunud kinnistutest (nr 184 ja 185) pärast tema surma moodustatud uusi krunte. Selleks hetkeks oli kõige enam uusi krunte loodud – nii olemasolevate kruntide tükeldamise teel kui ka päris uusi krunte luues – Meloni tänavale ning Herne tänav Kartuli tänavast edasi jäävasse ossa. Linnapoolses osas aga paiknesid endiselt tükeldamata päruskrundid. 1860nda-

31 Teedema, L. 2009. Kartuli tänav aeg algas Madis Hanssoni ja Sachka Toomaga. – Supilinna Tirin nr 7.

32 Teedema, L. 2011. Herne tänaval olid vürtspoed, saun ja lihatööstus. – Supilinna Tirin nr 9.

33 EAA 2623.1.2049. 44. Charte der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1837.

tel tihendati oluliselt krundistruktuuri ja hoonestust algul Herne tänava paarisnumbriga küljel ning seejärel ka teisel pool³⁴. Supilinnas oli erinevalt ülejäänud 1. linnaosast lubatud ehitada puithooneid. 1880ndatel küll laiendati kivihoonete püstitamise kohustust Kroonuaia tänava kesklinnapoolsele küljele³⁵, kuid vaadates tänast hoonestust, tuleb tõdeda, et seda kohustust ei suudetud eriti rakendada.

1890ndate teisel poolel muudeti majanumbreid, mille põhjustas tõenäoliselt suur uute kruntide arv. Veel 1892. aasta plaanil asus näiteks Herne ja Kartuli tänava nurgal maja nr 19, kuid 1890ndate teise poole plaanil³⁶ on see juba nr 35 nagu tänapäevalgi. Hiljem on taolisi muutmisi veelgi tehtud, sest tänapäevastega võrreldes olid 1901. aastal majanumbrid väiksemad Tähtvere tänava paartul küljel, Herne tänava teises pooles mõlemal küljel ja ka teistel tänavatel peale Emajõe ja Kroonuaia tänava.

Veel 19. ja 20. sajandi vahetuse plaanil³⁷ ei ulatu Herne tänav tollase linnapiirini (praegune Kauna tänav) ning seal ei leidu ei Lepiku ega Allika tänavat. Plaan näitlikustab Supilinnas valitsevat liigvee probleemi – Kartuli, Marja ja Meloni tänava lõpus on kuni Herne tänavani, Piiri tänaval veelgi kaugemale ulatuvad kraavid. Samuti on Herne tänaval kraav Meloni ja Piiri tänava vahel. Emajõe ja Kartuli tänav kokku ei puutu – nende vahel on Emajõe veed, mis jäävad sinna kuni kaldakindlustuse ehitamiseni 1930ndatel. Piiri tänava ja linnapiiri vahel on näha tihedam kraavitus, mis viitab otseselt ala põhjaliku kuivendamise vajadusele.

20. sajandi algul tekkisid Supilinnas kaks uut tänavat – Lepiku ja Allika. Lepiku kanti kaardile varem, kuid esimene maja kerkis enne tõenäoliselt Allika tänaval. Lepiku tänava rajamine on rohke arhiivimaterjali tõttu hästi jälgitav, Allika tänava kohta samaväärsed plaanid puuduvad.

1907. aastast pärineb Lepiku tänava kruntimise plaan³⁸, mis eelnes hoonete ehitamisele. Plaan puudutab ajaloolisest krundist nr 185 eraldatud krunti nr. 184g, mis kuulus Hendrik Leppikule, st tänaseid krunte Lepiku 1 kuni 12.

34 Teedema, L. 2010a.

35 EAA 2623.1.2049. 36. План существующаго в 1882 году расположения и предполагаемаго распространения и урегулирования уезднаго города Лифляндской губернии Дерпта, 1882.

36 EAA 2110.1.4822. 2. Plan von Jurjew-Dorpat (1890ndate teine pool). Ajalooarhiivis on plaani koostamisaastaks hinnatud 1900, kuid plaanil puudub Tähtvere tänava õlletehase (täna AS A. Le Coqi tehase) hoonestik, mis on 1901. aasta plaanil olemas. Õlletehase neljakorruseline õllekeeduhuone ehitati aastatel 1893-98, varem oli ehitatud kaks laagerduskeldrit.

37 EAA 2623.1.2044. 45. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjev (Dorpat). Auf Grund der Aufnahme v. J. 1901 des Liv.-Estl. Bureau für Landeskultur, 1901.

38 EAA 2381.2.870. 1. Планъ расположеннаго въ 1й части города Юрьева собственнаго участка № 184 з(г) разбитаго на 10 участковъ для продажи, 1907.

H. Leppik müüs krundid hoonestamata³⁹, kuid jättis kolm krunti – Lepiku 2, 8 ja 10 – endale, hoonestas need ning müüs koos hoone(te)ga⁴⁰. Tänav kruntimise plaanile on juba märgitud ka mõned uute krundiomanike nimed. Lepiku 5 hoone, mida on peetud H. Leppiku enda elamiseks⁴¹, ehitas 1911. aastal valmis Henn Maide, kes oli kinnistu omandanud juba 1907. aastal. Algselt oli krundile kavandatud ka tänaväärne kahekorruseline puitelamu⁴², mis aga jäigi ehitamata. Veidi hiljem pikendati Lepiku tänavat veel kahe krundi võrra, kui tänased Lepiku 9 ja 14 eraldati 1909. aastal kõrvalkinnistust nr. 184k. Lepiku tänava kruntide moodustamisest ja hoonestamisest annab ülevaate tabel 1.

Krunt	Krunt moodustati	Omandiõigus hoone(te)le kinnitati	Põhihoone
Lepiku 1	13.10.1907	15.11.1908	ühekorruseline puitelamu, 1917 olemas lisaks kahekorruseline
Lepiku 2	20.11.1909	04.11.1910	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 3	17.11.1907	15.11.1908	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 4	29.07.1907	22.11.1908	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 5	29.09.1907	12.11.1911	ühekorruseline puitelamu
Lepiku 6	29.09.1907	1911	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 7	29.09.1907	1908	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 8	23.08.1908	1908 ja 1911 vahel	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 9	19.09.1909	1911	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 10	31.10.1909	1909	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 11	29.09.1907	1907	kahekorruseline puitelamu
Lepiku 12	19.09.1909	1911	kahekorruseline puitelamu

Tabel 1. Lepiku tänava kruntide moodustamine ja hoonestamine

Viimane Lepiku tänava ajalooline ehituskruunt, Lepiku 1A, oli osa suu-remast krundist nr 189, mis kuulus Maarja kiriku eesti kogudusele ja millel

39 Plaan pealkirjaski kajastub, et kruntideks jagamine on tehtud müügi eesmärgil (для продажи).

40 Teedema, L. 2010b.

41 Talvistu, E. 1998. Supilinna üldplaneeringu muinsuskaitsealuste ja miljööpiirkondade käsitus ja nõuded. Supilinna üldplaneeringu lisad 1998-2001. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maa- korralduse osakonna arhiiv.

42 EAA 2623.1.147. 146-147. Projekt nr 74, kinnitatud 12.10.1907. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=4675.

Ill. 1. Malev Toom. Lepiku tänav.

asus köstri elamu. 1937. aastal (projekt 1936) ehitati uuele krundile tänane kahekorruseline funktsionalistlik puitelamu⁴³.

Veel 1904. aasta plaanil⁴⁴ on kogu Piiri tänava paarisnumbritega pool märgitud rohumaa (Stadt-Wiese), nagu ka Oa tänava ja jõe vaheline ala alates Kartuli tänavast. Allika tänava esimene säilinud majaprojekt krundile Allika 1 on aastast 1905⁴⁵, teised vanemad projektid on aastatest 1909 (Allika 2 ja 4) ja 1910 (Allika 6). Asukohaplaanil on Allika tänava kohta lihtsalt nimetus „kõrvaltänav” (переулокъ), mille kohta 1914. aasta Piiri 6 hoone projekti asukohaskeemis⁴⁶ on täpsustus, et tegemist on 4 sülla (сажени) laiuse⁴⁷ kõrvaltänavaga (tänapäeval on Allika tänava koridor 5 sülla laiune ehk 10,65 m). Nimi Allika (Hallika) ilmub alles 1921. aasta Tartu linnaplaanil⁴⁸.

Kokkuvõttes võib öelda, et tsaariaja lõpuks oli Supilinna tänavavõrk välja kujunenud. See on näide klassitsistlikust korrapärasest plaanist, mis on sobitatud isetekkinud tänavatega.

43 Teedema, L. 2012. Lepiku tänav sai nime Hendrik Leppikult. – Supilinna Tirin nr 10.

44 EAA 2623.1.2044, l 17. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjew (Dorpat), 1904.

45 EAA 2623.1.145, l 132-133. Projekt nr 69, kinnitatud 3.12.1905. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=4072.

46 EAA 2623.1.155, l 53. Projekt nr 17, kinnitatud 11.02.1914. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=407.

47 Vene süld oli umbes 2,13 meetrit.

48 EAA 2072.9.756. Tartu linna ja ümbruse kaart, 1921.

Planeerimine ja areng 1920ndate keskpaigast tänapäevani

19. sajandi teisel poolel levisid Euroopas uued linnaehituslikud ideed, mis tõid esile tööstusrevolutsiooni ajal ehitatud töölislinnaosade puudused ning pakku-sid välja viise nende kõrvaldamiseks. Nende ideede ühiseks eesmärgiks võib pi-dada agulite ebasanitaarsetest oludest lahtisaamist, mille saavutamiseks pakuti enamjaolt vanade linnaosade lammutamist või hoonestamata alale uue linna ehitamist. 20. sajandi algul jõudsid uued linnakujunduslikud ideed ka Eestis-se. 1920ndatel laienes Tartu linn jõudsasti, sest linnaga liideti ümbritsevate mõisate – Tähtvere, Maarja, Tamme, Piiskopi, Ropka, Karlova, Anne, Jaa-ma ja Raadi – maid. Endistele mõisapõldudele planeeriti uusi linnaosi, nagu Tammelinn, Karlova laiendus, Variku, Veeriku ja Tähtvere linnaosa, Ropka aiandus linnaosa jt. Olemasolevaid puitlinnaosi vaadeldi sageli kui rahvater-visele ohtlikke jäänukeid, mis tuleb ümber kujundada⁴⁹. 1940ndatel avaldati arvamust, et agulite hävimine Teises maailmasõjas tuleb Tartule kasuks ning sõjas püsima jäänud 19. sajandi puitlinnaosad tuleks samuti lammutada⁵⁰. Nii sõdadevahelisel ajal kui ka pärast sõda vaadati puitlinnaosade asendamisele kui paratamatusele, mis väljendus ka planeeringutes – enne Teist maailma-sõda kavandati vaid parendusi, kuid pärast sõda juba kogu hoonestuse asen-damist.

Konkreetselt plaaniti Supilinnas rajada uus tänav tänase Marja tänava pikendusel paiknevate treppide koridoris. Uus tänav on märgitud 1928. aastast pärinevas Tähtvere linnaosa planeeringus⁵¹ – tegemist on J. Hurda täna-va telje pikendusega üle tänase Fr. R. Kreutzwaldi tänava ja Laulupeo puistee⁵². Joonisest võib aru saada, et kavas oli ehitada sõiduteega tänav. Tänavale jäi ette hoonestamata kinnistu Tähtvere 30, 32 (kinnistu nr 270), kus hooned olid 1913. aastal maha põlenud. 1937. aastast pärinevas krundi müügilepingus on maini-tud, et Tartu linn soovib krundi osale rajada tänava ning vana omanik peab sealt ära koristama *puud, põõsad, kivid, vundamendi, kuuri ja pumbarauad*⁵³. Tänavaehtusele oleks ette jäänud ka 1891. aastal ehitatud kahekorruseline

49 Kant, E. Tartu. Linn kui ümbrus ja organism. Tartu: [koguteos]. Tartu linna-uurimise toim-konna korraldatud ja toimetatud. Tartu, 1927, lk 297-299.

50 Tartu ülesehitamine: arvamusi 1941. aasta sügisest. – Akadeemia nr 7, 2011. Väljavõtted Posti-mehe artiklitest 1941. aastal pärast sõjasuure purustusi.

51 EAA 3781.1.203. 2. Tartu Tähtvere linnaosa ehitamiskava, 1928.

52 Täpsem oleks tõenäoliselt öelda, et J. Hurda tänava asukoht on määratud Marja tänava treppide järgi, mitte vastupidi.

53 Teedema, L. 2010b.

puitelamu Tähtvere 26⁵⁴. 1930ndate esimese poole Tartu plaanil⁵⁵ on Marja tänav treppide tänavakoridor märgitud samuti Tähtvere 26 maja kohale.

1930ndate lõpus läbi viidud Emajõe kalda kindlustustööd on loetavad 1936. aasta alusplaanilt⁵⁶, kus vastupidiselt varasematele kaartidele jookseb Emajõe kallas sirgjooneliselt ning ära on näidatud kaldaäärne jalgte.

Teise maailmasõja purustused olid Supilinnas väikesed – vähemal määral said kannatada Tähtvere 3, Tähtvere 5, Kroonuaia 30 ja Marja 11 (mis kõik taastati) ning Oa 30A ja 30B⁵⁷, kuid mürsutabamusi oli teisigi⁵⁸. Täielikult põles maha Oa ja Kartuli tänav nurgahoone.

Sõja lõpus tehtud inventeerimiste ajal anti ülevaade ka veevarustuse ja kanalisatsiooni olukorrast⁵⁹. Plaanilt selgub, et Supilinnas oli kuus arteesia kaevu – kruntidel Herne 42, Kartuli 3, 5, Oa 1, 3, 3A, Oa 11A, Oa 24, 24A ja Kroonuaia 70, 76 – ning kaks tähtsamat pumbakaevu Emajõe 12 krundil ja õlletehase alal. Suurem kanalisatsioonitoru, mis oli eelvooluks ka Tähtverele, jõudis Supilinna Tähtvere tänav lõpus, kulges piki Tähtvere tänavat Meloni tänavani, sealt alla Oa tänavani, piki Oa tänavat Marja tänavani ning Marja tänav koridoris jõkke. Teine suuremat ala teenindav toru oli Kroonuaia tänaval. Kohalikeks vajadusteks oli Kartuli tänaval toru, kuhu suubus Lepiku ja Herne tänav reovesi. Ülejäänud Supilinn oli kanaliseeritud kas betoon- või puittorudega, vaid üksikuid lõikudel ei olnud kanalisatsioonitorustikku. Keske veevarustus on seevastu näidatud ainult Lepiku ja Kroonuaia tänaval ning Tähtvere tänav alguses kuni krundini Tähtvere 18A. Ülejäänud hooned said vett oma kaevust või allikast.

Juba Teise maailmasõja ajal ning vahetult pärast seda koostati suuri ülesehitus- ja ümberkujundusplaane. 1944. aasta lennukale Tartu linna planeerimise eelkavandile⁶⁰ on märgitud Herne tänav laiendamine puisteteeks ning Oa tänav nihutamine Herne tänavale lähemale selliselt, et Marja-Kauna lõigul moodustuks lai haljasala, mis suubub suursugusele *sporditsentrumile* (täna spordipargi asukohas). Herne tänav on ühendatud uue otsetänavaga Jaani tänav otsa – see ettepanek on läbi jooksnud kõigist planeeringutest kuni 1970ndate lõpuni. Uus tänav oli kavandatud läbi Kroonuaia ja Laia tänav hoonestuse Rüütli tänav otsa. Emajõe ületamiseks on näidatud uue silla asukoht

54 EAA 2623.1.129. 11. Projekt nr 8, kinnitatud 4.02.1891. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=3471; Teedema, L. 2010b.

55 EAA 2072.9.765. 3. Tartu linna plaan (hinnanguliselt 1934).

56 Eesti Arhitektuurimuuseum (EAM).171. Tartu linna plaan, 1936.

57 EAM.256. Tartu 1941.-1944. a sõjategevuse purustuste üldplaan, 1944.

58 EAM.147. Tartu linna plaan (sõjapurustused), 1941.

59 EAM.258. Tartu veevarustuse võrgu, puhtaveekaevude ja kanalisatsiooni võrgu skeem, 1944.

60 EAM.251. Tartu linna planeerimise eelkavand, 1944.

Tähtvere mõisa hoonetest vahetult põhja pool, ületades jõge tänase konnatiigi põhjapoolse otsa juures. Algselt kavandati suuri haljasalasid nii Supilinna taha laululava asukohta ning sellest jõe poole hoonestamata alale kui ka kogu Emajõe vasakkalda ulatuses⁶¹. Emajõe Supilinna-poolses küljes on jõe äärde näidatud tänavahaljastus, kuid Oa tänav ja jõe vahelised krundid on määratud hoonestada.

Vahetult pärast sõda koostatud planeerimisettepanek nägi ette uute tänavafontide rajamist nii Herne ja Oa kui ka Marja tänavale⁶² ning laululavalusele luhale uhke spordikompleksi ehitamist. Herne tänav kavandati linna magistraaliks ning Marja tänav üheks peamiseks jalakäijate liikumisteks⁶³. Planeeringuid uuendati sõjajärgsel kümnendil pidevalt. Generaalplaani täiendati pärast 1944. aasta esimest eelkavandit 1945., 1947., 1951. ja 1954. aastal.

1956. aastal kooskõlastati ametlikult järjekordne generaalplaani lahendus⁶⁴, mis nägi jätkuvalt Supilinna peatänavana ette Herne tänavat, millega ristuks laiendatud Marja tänav. Suuremateks liiklusteedeks on määratud ka Kroonuaia, Tähtvere ja Oa tänav. Uus Emajõe sild on näidatud tänase konnatiigi põhjapoolse otsa lähenduses. Hoonestus on kavandatud kuni Marja tänavani 2- ja osaliselt 3-korruselise ning sealt edasi kuni 2-korruselise. Oa tänav ja jõe vaheline ala, sh Emajõe tänav hoonestusala on kavandatud haljasalaks. 1959. aasta plaanitäiendusel⁶⁵ on Marja ja Herne tänav ristmikule kavandatud monumentaalne, keske haljasalaga kujundus, nagu ka Marja tänav treppide alumisse otsa. Marja tänav treppide kõrval on joonisel näidatud haljasala, mis kulgeb kvartali sees Veski tänav otsa juures Jakobi tänavale. Supilinna tagaotsa on endiselt joonistatud laululava, millega jõe pool liitub *kultuuri- ja puhkepark*, mis ulatub tänase Maaülikooli metsamaja parklani. Konnatiigi juurde kavandatud silla juurde jõe kaldal on plaanil näidatud restoran või kohvik. Jõe vasakkaldale, põlenud ujula asukohta (kus praegu asub lodjakoda) on kavandatud avaujula, kuid nagu jooniselt võib välja lugeda, on võimalik rajada supelrand ka

61 EAA 2072.9.784. 1. Tartu linna plaan, 1944 või 1945. (Ajalooarhiivis hinnatud aastale 1949, kuid see ei lähe kokku teiste samaaegsete plaanidega. Sama plaani kohaselt oli aastatel 1946-48 kavas uuendada (või uuendati) kanalisatsioon Oa, Piiri ja Lepiku tänaval, Tähtvere tänaval Marja ja Meloni tänav vahel ning Herne tänav lõpus alates Meloni tänavast).

62 EAM.237. Tartu linna planeerimise üldplaan, 1945.

63 EAM.243. Tartu transpordiskeem, 1945; Eesti Arhitektuurimuuseum EAM.242. Tartu linna generaalplaani transpordiskeem, 1948.

64 Tartu linna planeerimise ja hoonestamise projekt (projekti autor A. Soans). 1950-1956. Tallinn: Vabariiklik projekteerimise trust Estonprojekt. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

65 Tartu linna planeerimise projekt (generaalplaan) (projekti autor A. Soans). 1959. Tallinn: RPJ Estonprojekt. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

paremkaldale kavandatavast sillast ülesvoolu. Emajõe sauna hoone on planeeritud ainukesena Emajõe tänavast säilitada. Vahepeal heakskiidetud Tartu linna keskosa planeering⁶⁶ Supilinna ala nimetamisväärselt ei puudutanud.

Uus kogu linna, sh Supilinna hõlmav planeering⁶⁷ valmis 1963. aastal. Selleks ajaks oli arhitektuuris vahetult peale Stalini surma toimunud suunamuutus jõudnud ka linnaplaneerimisse. Kui stalinistlik planeerimine oli soosinud monumentaalsust, siis uus suund käsitles planeerimist kui teadust. Peamiseks ülesandeks sai linna efektiivne toimimine ja linlaste heaolu suurendamine kindlaid juhiseid järgides. Linna paremaks toimimiseks sooviti luua kiire ja mugav autotranspordivõrk, mille vajaduste kindlaksmääramine ning (tavaliselt ülepaisutatud) vajaduste rahuldamiseks ruumi reserveerimine kujunes linnaruumi loomisest olulisemaks⁶⁸. Elamuehituses tõusis esiplaanile uute elumute püstitamine võimalikult suures mahus. Samamoodi sai tööstuses edukuse mõõdupuuks ettevõtete võimalikult suurena kavandamine ja väljaehitamine.

1963. aasta plaanil on Supilinna peamisteks tänavateks kavandatud Kroonuaia ja Oa tänav, esimese pikendusel on näidatud ka üle Emajõe viiv sild, mis pidi asendama toona seal paiknenud pontoonsilla. Uus Emajõe sild ja magistraalteed on plaanitud Supilinnast ülesvoolu, tänase Eesti Maaülikooli metssamaja parkla kanti. Teiste Supilinna tänavate kasutus on kavandatud väiksem. Emajõe tänaval on hoonestus kavandatud kuni majani Emajõe 10 (välja arvatud). Hoonete kõrguseks on määratud vaid 1 kuni 1,5 korrust. Otseselt mingeid suuri lammutusi näidatud ei ole, kuid kogu Supilinna hoonestuse seisund on hinnatud halvaks, välja arvatud mõned Emajõe tänava hooned. Sellest võib järeldada, et pigem soositi olemasoleva hoonestuse väljavahetamist.

Liikluslahendusi täiendati 1965. aasta Tartu generaalplaani korrektuuris⁶⁹, mis nägi ette Kroonuaia tänava viimise kesklinnast kaugemale, uude koridori ning tema kahetasandilise ristumise jõeäärse tänavaga. Uus liiklussõlm oleks hõlmanud Kroonuaia, Herne, Kartuli ja Emajõe tänava vahelisi kvartaleid peaaegu kogu ulatuses. Oa tänava koridori laiuks kavandati 35 meetrit,

66 Tartu linna keskosa planeerimise ja hoonestamise projekt (projekti autor R.-L. Kivi). 1957. Tartu: Riiklik projekteerimise instituut „Estongiprogorstroj”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

67 Tartu linna generaalplaani (arhitektuurse osa autorid V. Solomatina ja H. Reissar). 1963. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

68 Võib isegi öelda, et linnaruumi lammutamine ning vabaplaneeringuga avara, piiramatut ruumitunde tekitamine oli teadlik ja tahtlik planeerimisviis.

69 Tartu linna generaalplaani põhijoonise korrektuur (projekti autor V. Solomatina). 1965. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

sh sõidutee jaoks 14 meetrit. 1966. aastal heakskiidetud kesklinna planeeringulahenduses⁷⁰ oli Kroonuaia-Oa-Emajõe ristmiku ruumivajadust tunduvalt vähendatud, kuid ristmik hõlmas ikka maa-ala kuni Emajõe saunani. Kroonuaia tänav oli seejuures endiselt uues, laias koridoris.

Positivismil rajanev modernistlik linnaplaneerimine, mis eeldas, et „teadusliku” planeerimise kaudu on võimalik jõuda maksimaalse efektiivsuse ja heaoluni, saavutas Tartus oma kõrgpunkti linna 1974. aasta generaalplaani⁷¹ lahenduses. Selles planeeringus mainitakse esimest korda selleks ajaks ilmselt üldiselt kasutatavat Supilinna nime.⁷² Supilinna suhtes oli planeeringulahendus eriti radikaalne, nähes ette täiesti uue hoonestuse ning suures osas uue tänavavõrgu. Säilitamisväärselt oli arvatud vaid Emajõe saun ning õlletehase hooned. Herne tänava asemele, sellest Tähtvere tänava poole kvartali keskele oli kavandatud uus tee, mis tegi Kauna tänaval tagasipöörde ning suundus Oa ja Herne tänava vaheliste kvartalite keskel uuesti linna poole. Kroonuaia tänav oli viidud tagasi lähemale ajaloolisele koridorile, kuid ette oli nähtud selle tugev laiendamine. Jõeäärsest kahetasandilisest ristmikust oli loobutud.

Hoonestusest olid Supilinna nihutatud Kroonuaia ja Oa tänava äärde kavandatud Tartu Riikliku Ülikooli õppehooned ning ülejäänud ossa 4- ja enamakorruselised elumajad. Üliõpilaste maja pidi tulema Jakobi mäele, Tähtvere ja Jakobi tänava vahele. Jõe äärde spordipargi alale oli ette nähtud Eesti Põllumajanduse Akadeemia staadion, sellest ülesvoolu supelrand. Emajõe ja Oa tänava vaheline ala oli kavandatud avalikuks haljasalaks, välja arvatud säilitatav Emajõe saun.

1978. aasta Tartu vanalinna muinsuskaitseala planeeringus⁷³ oli näidatud küll Kroonuaia tänava laiendus, kuid Herne tänav oli säilitatud oma ajaloolises asukohas. Planeeringu koostamise käigus oli hinnatud Kroonuaia tänava hoonestust, millest suurem osa arvati rahuldavaks, väiksem osa halvaks või väga halvaks. Sellest hoolimata tehti ettepanek lammutada kõik hooned peale viie kivihoone – Kesklinna kooli maja, endise vabrikahoone Kroonuaia 76 ja elamute Kroonuaia 35, 37 ja 62. Ülikoolile oli reserveeritud Supilinnas ala

70 Tartu linna keskosa detailplaneerimine (projekti autor M. Palm). 1966. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

71 Tartu linna generaalplaani (projekti autorid M. Meelak, M. Port, R.-L. Kivi, O. Žemtšugov). 1974–1976. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

72 Planeeringu seletuskirjas lk 40: Kesklinna põhjaosas nn. „Supilinn” /.../.

73 Tartu vanalinna kaitsetsooni detailplaneerimise projekt (regeneerimisprojekt) (projekti autor R.-L. Kivi). 1978. Tallinn: Vabariiklik Restauereimisvalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

mõlemal pool uuendatavat Kroonuaia tänavat Laiast tänavast kuni Marja tänavani, kuhu pidi tulema *rikkalik* haljastus ja mõned suuremad parklad.

Esimene planeering, milles tunnustati Supilinna ehituslikku väärtust, on 1986. aastal koostatud Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioon⁷⁴, mis lähtub linnaosa tänavavõrgu säilitamisest, kuigi kehtiv generaalplaan nägi ette selle täielikku muutmist. *Arhitektuuri- ja miljööväärtuslikeks ansambliteks* on määratud Emajõe kaldapealne, Lepiku tänav ning Tähtvere tänav algus kuni Marja tänav treppideni (kaasa arvatud Tähtvere 31 ja Tähtvere 34, 36). Ülejäänud hoonestus on suuremas osas lubatud lammutada, kuid säilitatavaid elamuid on näidatud kõigil tänavatel. Hoonestuse hindamisel on tunnistatud kõlbmatuks hulk tänini püsti seisvaid hooned, nt Lepiku 4 ja 7, Herne 11 ja 41, Tähtvere 27, 39 ja 57, Marja 10 ja 22 ning Piiri 18. Kõigi nimetatud hoonete kohta oli ka juba olemas *täitevkomitee otsus elamu avariiliseks või vähekõlblikuks tunnistamise kohta*. Samas on planeeringus näidatud ka terve rida rahuldavas või halvas seisundis hooned, mis on tänaseks hävinud, nt Herne 45, Tähtvere 1, 10, 21, 40, 44, 64, 68, 70/72 ja 74, Jakobi 25 / Tähtvere 2, Kroonuaia 52 ja 74, Oa 4/6, Kartuli 8, Marja 12 ja 15, Meloni 1 ja 5 ning Piiri 20.

Suuremate uuendustena on kavandatud *kaubandus-teeninduskeskus* Herne ja Marja tänav ristmikule, kool Herne-Meloni-Oa-Marja kvartalis, kaks lasteaeda Tähtvere-Meloni-Herne-Marja kvartalis ning hoonetevaba haljasala õlletehase kõrvale mõlemale poole Tähtvere tänavat. Hoonestus oli kavandatud madalduvana: kesklinnalähedastes kvartalites 2-4-korruselised majad, laululavapoolses otsas 1-2-korruselised. Kuigi tänaväärne ajalooline hoonestus oleks osaliselt säilinud, oleks need muudatused muutnud Supilinna väljanägemist tuntavalt.

Okupatsiooniaegseid planeeringuid viidi ellu väga vähesel määral – ehitati küll lauluväljak, kuid mingeid tänavavõrgu muutmisi ei toimunud. Siiski täideti tugevasti nii Oa tänav mullet kui ka Oa tänav ja jõe vahelist ala, kus paiknesid asfalditehase seadmed (Kartuli tänav ja Marja tänav pikenduse vahel), ning rajati suurkaev Meloni ja Piiri tänav pikenduse vahele. Samuti ei ehitatud Supilinna ühtegi suuremat ühiskondlikku, tööstus- ega eluhoonet. Elamuid püstitasid elanikud ise. Kavandatust valmis 1996. aastal, juba iseseisvuse ajal Kroonuaia sild. Planeeringute teostamist takistas tõenäoliselt mitu asjaolu, millest olulisimad olid rahapuudus, Supilinna ehitustehniliselt raske

74 Tartu Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioon (projekti peaarhitekt K. Voolaid). 1986. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

geoloogiline pinnas ja vajadus suuremate muudatuste teostegemiseks elanikud ümber asustada⁷⁵.

Pärast iseseisvuse taastamist koostatud planeeringud on järk-järgult liikunud selle poole, et Supilinna üha rohkem säilitada. 1999. aastal kehtestatud Tartu üldplaneering⁷⁶ nägi Supilinnas suures osas ette senise olukorra säilimise, kuid ei seadnud sellekohast nõuet. Liiklusskeem oli lahendatud selliselt, et lisaks Kroonuaia tänav pikendusel asuvale sillale oli ette nähtud ka uus autosild teisele poole laululava üle konnatiigi otsa. Uus konnatiigi sild oli kesklinnaga ühendatud Herne ja Oa tänav kaudu, mille liikluskoormuse kasv oleks olnud märgatav. Marja tänav pikendusele üle Emajõe oli ette nähtud jalakäijate sild. Praegusele spordipargi alale, nagu ka Oa tänav ja Emajõe vahele Kartuli-Meloni lõigul, olid kavandatud uued elamualad.

1997. aastal algatati Supilinna kohta ka eraldi üldplaneeringu koostamine. Planeering⁷⁷ kehtestati 2001. aastal pärast põhjalikke vaidlusi⁷⁸, milles kokkulepet ei saavutatudki. Planeering lähtus küll seniste tänavate ja hoonestuse säilitamise võimaldamisest, kuid nägi ühtlasi ette Supilinna tugevat tihendamist uute tänavate ja hoonetega. Kokku kavandati kuus uut tänavat, mis oleks läbinud ajaloolisi kvartaleid. Uued tänavad oli kavas ääristada hoonetega ning ka olemasolevat hoonestust oli lubatud tublisti tihendada. Tihendamist põhjendati vajadusega suurendada hõredalt asustatud linnaosas elanike arvu. 2001. aasta Supilinna üldplaneering järgib iseenesest 19. sajandi traditsiooni rajada uued tänavad olemasolevatest kinnistutest läbimurdmisel, kuid tema elluviimine oleks muutnud paratamatult ka kogu linnaosa väljanägemist ning kasutusviisi. Samuti on oluline märkida, et selline lahendus leidis elanike tugevat vastuseisu, mida aga enamasti ei arvestatud.

2005. aastal kehtestatud tänaseks viimane Tartu linna üldplaneering⁷⁹ järgis üldiselt eelmisi planeeringuid, kuid ühe olulise vahega – valdav osa Supilinna alast kuulutati miljööväärtuslikuks ning seal kuulusid säilitamisele nii hooned, krundistruktuur, tänavakatted, haljastus kui ka kaug- ja sisevaated. Selline nõue tühistas õiguslikult ainult neli aastat varem kehtestatud Supilinna

75 Hess, D. Hiob, M. 2012. Preservation by Neglect in Soviet-Era Town Planning in Estonia (ilmumisel).

76 Tartu linna üldplaneering aastani 2012. 2005. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

77 Supilinna linnaosa üldplaneering. 2001. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

78 Hiob, M. Nutt, N. Nurme, S. De Luca, F. 2012. Rise from the Dead: from Slumming to Gentrification. – Transylvanian Review of Administrative Sciences, no. 36 E, lk 92-105.

79 Tartu linna üldplaneering. 2005. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

üldplaneeringu uute tänavate rajamise ettepaneku. Sellele vaatamata on üks uus tänav (Selleri) pooleldi valmis ehitatud ja teine (Kõrvitsa) on läbipääsuna osaliselt kasutusel ning selle äärde on kerkinud ka kaks hoonet.

Vastuolu kahe sama liiki planeeringu vahel tingis lõpuks paratamatult uue Supilinna üldplaneeringu koostamise vajaduse, mille linnavolikogu algatas Supilinna teemaplaneeringu nime all 2007. aastal Supilinna Seltsi aasta varem tehtud ettepaneku peale. Majandussurutise tõttu ei leitud esialgu planeeringu koostamiseks võimalust, kuid tänaseks päevaks on heaks kiidetud teemaplaneeringu eskiislahendus⁸⁰, mille järgi määratakse suurem osa Supilinna hoonestusest, nagu ka kogu ajalooline tänavavõrk ja krundistruktuur säilitatavaks. Uutest tänavatest on loobutud, välja arvatud Selleri tänav, ühendus Herne ja Lepiku tänava vahel (Kõrvitsa tänava osa), ühendus Lepiku ja Marja tänava vahel (Lepiku tänava otsast) ning ühendus Oa ja Herne tänava vahel (läbi Oa 10B krundi). Kummalisel kombel ei ole eskiisis järgitud kehtiva 2005. aasta Tartu üldplaneeringu nõuet säilitada ajaloolised tänavakatted ning sõidutee katteks on määratud asfalt. Siiski on planeeringu eskiisi üldine eesmärk ajaloolise keskkonna võimalikult suures ulatuses säilitamine.

80 Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimused ning linnaosa maa- ja veealade üldised kasutamise- ja ehitustingimused. 2012. Tartu: Tartu linnavalitsus. <http://info.raad.tartu.ee/webaktid.nsf/web/viited/%C3%9CP-06-001>

Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Supilinna planeeringuline ajalugu on 18. sajandist kuni 21. sajandini Tartu kohta koostatud kaartidel ja planeeringutes hästi jälgitav. 17. sajandist pärinevad esimesed kaardid kajastavad vaid linna sarase piire, kuid hoonete kohta on andmeid minimaalselt. Samas kinnitavad need kaardid, et Supilinna näol on tegemist Tartu ühe vanima eeslinnaga Riia ja Ülejõe eeslinna kõrval. Supilinn on olnud valdavalt osas (ligikaudu kuni Piiri tänava jooneni) Tartu linna piirides juba esimestel kättesaadavatel kaartidel, mis ulatuvad 17. sajandisse. Kogu Supilinna hoonestatud ala arvati Tartu linna koosseisu 1867. aastal ning tänase spordipargi ala liideti 1923. aastal.

Käesoleva artikli jaoks kasutati lisaks tavapärasele vaatlemisele ja võrdlemisele ajalooliste kaartide digitaalselt tänapäevasele alusplaanile asetamist. Selle meetodiga saab täpsustada mitmeid aspekte, mis kaartide tavalisel vaatlemisel võivad jääda segaseks. Supilinna osas on kolme ajaloolise kaardi digitaalsel võrdlemisel tänapäevasega kindlaks tehtud, et Tartu linna piir ei kulgenud 17. sajandi lõpus (ja ilmselt ka varem) erinevalt seni arvatust mitte piki Meloni tänavat, vaid asus tänase Piiri tänava koridoris.

Supilinnas on esindatud nii isetekkeline kui ka korrapäraselt kavandatud linnaehituslik struktuur. Linnaosa on hea näide kahe erineva linnaehituspraktika sümbioosist. Kuni 19. sajandi esimeste kümnenditeni, kui kujunesid välja Kroonuaia, Tähtvere, Emajõe ja Väike-Emajõe tänava koridor ning Oa ja Meloni tänava algus, toimus areng vajaduse kohaselt. Seoses Tartu linna elanikkonna kasvuga soovis linnavalitsus 19. sajandi algul Supilinna hõredalt hoonestatud ala tihendada. Selleks krunditi välja uued tänavad (Herne, Kartuli ja Marja ning Meloni tänava jõepoolne osa ja Oa tänava tagumine osa). Kuni 20. sajandini moodustati nimetatud tänavate äärde uusi krunte siinsete päruskruntide jaotamise või linna rohumaast uute kruntide loomise teel. Selle tulemusena kujunes välja Supilinnale iseloomulik krundistruktuur, milles pikad krundid ulatuvad kvartali sisse. Ühtlasi tihendati tugevasti tänaväärset hoonestust, mis omakorda viis iseloomuliku hoonestusstruktuuri tekkimiseni – hoonestatud on tänavafrendid, mõnel puhul lisandub tänaväärsele majale ka hoovimaja, harva kaks hoovimaja. Tänaväärse hoone ja hoovimaja vahel on majandusõu, tagapool aga tarbeaed. Selline struktuur on olnud ka teistes Eesti ajaloolistes linnades, kuid on tänaseks ulatuslikumalt säilinud vaid Lihulas⁸¹.

81 Hansar, L. 2010. Linnast muinsuskaitsealaks. Doktoritöö. Eesti Kunstiakadeemia restaureerimise ja muinsuskaitse osakond.

20. sajandi esimestel kümnenditel lisandusid Supilinna veel kaks uut tänavat (Lepiku ja Allika). Alates 1920ndatest kuni 1980ndateni tehti plaane Supilinna põhjalikuks uuendamiseks. Kuna neid plaane ellu ei viidud, säilis linnaosa valdavalt tsaariaegsel, eelmodernistlikul kujul. Sõdadevahelisel ajal lisandusid Marja tänava trepid ning Emajõe äärde ehitati kaldakindlustus. Hoonestust tihendati nii enne kui ka pärast Teist maailmasõda eramutega.

Viimasel veerandsajandil on toimunud Supilinna väärtuse hindamisel otsustav muutus. Kui veel 1986. aasta Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioonis määrati säilitamisväärsesks vaid Emajõe tänav, Lepiku tänav ja Tähtvere tänava algus, siis viimases, 2012. aastal vastu võetud Supilinna teemaplaneeringu eskiisis on säilitamisväärsesks hinnatud valdav osa ajaloolisest hoonestusest, nagu ka tänavad ja krundistruktuur. Muutus väärtushinnangutes on toimunud järk-järgult ning on hästi vaadeldav kehtestatud planeeringulahenduste põhjal alates 1974. aasta Tartu generaalplaanist.

Viimastel kümnenditel on ehitatud mitukümmend uut maja – valdavalt kahe täiskorrusega kuni 10 korteriga korterelamud. Meloni ja Marja tänava vahel on pooleldi välja ehitatud uus Selleri tänav. Täna seks päevaks on linnaosas välja kujunenud kooslus, kus domineerib siiski ajalooline pärand. Eks tulevane areng, mida peaks eelkõige suunama koostamisel olev Supilinna teemaplaneering, näitab, kas Supilinn suudab säilitada ajaloolise pärandi ja uuenduste vahel tasakaalu.

Mart Hiob (MSc), TTÜ Tartu Kolledži lektor ja Artes Terrae OÜ linnaplaneerija: „Olen sünnilt tartlane ja hingelt supilnlane. Pärast Norras ülikooli lõpetamist asusin 1997. aastal Tähtvere tänavale. Tegelen Supilinna uurimisega doktoritööpingute raames. Alates 2004. aastast olen olnud Supilinna Seltsi esimees.”

Kasutatud materjalid

Berendsen, V., Maiste, M. 1999. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 173.

EAA 1442.1.356. 1. Tartu Tähtvere linnaosa ehitamiskava, 1928.

EAA 1722.3.45. Orientierende Uebersicht über die Bezirke der Armenpflege in Dorpat (hinnanguliselt 1850–70).

EAA 2072.9.756. Tartu linna ja ümbruse kaart, 1921.

EAA 2072.9.765. 3. Tartu linna plaan (hinnanguliselt 1934).

EAA 2072.9.784. 1. Tartu linna plaan, 1944 või 1945.

EAA 2100.11.133. 14. План уездного города Дерпта съ показаніемъ подлежащихъ ныне включению въ городскую черту на основаніе Высочайше утверждённаго 22го Января 1882 года положенія Капитета Т. г. Министровъ участковъ частнаго имения Техельфера и Университетской территории, 1882; **EAA 2623.1.2049. 36.** План существующаго в 1882 году расположенія и предполагаемаго распространенія и урегулированія уездного города Лифляндской губерніи Дерпта, 1882.

EAA 2100.11.133. 15. Charte von den im 1-ten Stadttheile Dorpats belegenen Krone Grundplätzen, 1846.

EAA 2110.1.4822. 2. Plan von Jurjew-Dorpat (1890ndate teine pool). Ajalooarhiivis on plaani koostamisaastaks hinnatud 1900, kuid plaanil puudub Tähtvere tänava õlletehase (täna se AS A. Le Coqi tehase) hoonestik, mis on 1901. aasta plaanil olemas. Õlletehase neljakorru seline õllekeeduhuone ehitati aastatel 1893–98, varem oli ehitatud kaks laagerduskeldrit.

EAA 2381.2.870. 1. Планъ расположеннаго въ 1й части города Юрьева собственнаго участка № 184 з(г) разбитаго на 10 участковъ для продажи, 1907.

EAA 2623.1.129. 11. Projekt nr 8, kinnitatud 4.02.1891. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=3471; Teedema, L. 2010b.

EAA 2623.1.145. 132–133. Projekt nr 69, kinnitatud 3.12.1905. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=4072.

EAA 2623.1.147. 146–147. Projekt nr 74, kinnitatud 12.10.1907. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=4675.

EAA 2623.1.155. 53. Projekt nr 17, kinnitatud 11.02.1914. Kättesaadav http://www.eha.ee/hooned/show_ehitis.php?ehitis_id=407.

EAA 2623.1.2044. 17. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjew (Dorpat), 1904.

EAA 2623.1.2044. 45. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjev (Dorpat). Auf Grund der Aufnahme v. J. 1901 des Liv.-Estl. Bureau für Landeskultur, 1901.

- EAA 2623.1.2049. 2.** Charte von der Jurisdictionsgrenze der Kaiserlichen Kreisstadt Dorpat, 1867; EAA 2623.1.2049. 56. Illuminationsplan der projectierten Grenzen des Jurictionsbezirks der Stadt Dorpat, 1874.
- EAA 2623.1.2049. 32.** Plan der Stadt Dorpat nebst Umgebung nach dem neuesten Aufnehmung (1870ndad või 1880ndad).
- EAA 2623.1.2049. 35.** Charte von der Jurisdiction-Grenze der Kaiserlichen Kreis-Stadt Dorpat, 1866.
- EAA 2623.1.2049. 36.** План существующаго в 1882 году расположения и предполагаемаго распространения и урегулирования уезднаго города Лифляндской губернии Дерпта, 1882.
- EAA 2623.1.2049. 39.** Plan von der Stadt Dorpat nebst Umgebung, 1759.
- EAA 2623.1.2049. 44.** Charte der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1837.
- EAA 2623.1.2049. 83.** Plan der Kaiserl. Kreisstadt Dorpat, 1811.
- EAA 2623.1.2049. 86.** План существующаго расположения уезднаго города Дерпта Лифляндской губернии с показанием распространения 1875 года, 1880.
- EAA 308.2. 87.** Karta över godsens Techelfer och Tammehoff (hinnanguliselt 1700).
- EAA 3781.1.203. 2.** Tartu Tähtvere linnaosa ehitamiskava, 1928.
- EAA 402.10.127. 2.** Plan von Dorpat, 1818. Plaan koos seletusega on koostatud 1818. aastal 1803. aasta andmete põhjal.
- EAA 995.1.6842. 4.** Plan der kayserlichen Stadt Dorpat ohne die Vorstädte, 1775.
- EAA 995.1.6851, I 2.** Geometrische Charte von der Kreis Stadt Dorpat, 1792. (Koostaja Christian David von Sengbusch).
- EAA 995.1.6851. 5.** Copey der Geometrischen Charte von Stadt Dörpt, 1729.
- EAA 995.1.6856. 2.** Geometrische Charte des I-ten Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1810-11. Kaardist on säilinud ka koopia: EAA 2623.1.2044. 3. Geometrische Charte des I ten Stadt Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1816.
- EAA 995.1.6856. 3.** Geometrische Charte des I-ten Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat, 1816.
- Eesti Arhitektuurimuuseum (EAM).147.** Tartu linna plaan (sõjapurustused), 1941.
- EAM.171.** Tartu linna plaan, 1936.
- EAM.237.** Tartu linna planeerimise üldplaan, 1945.
- EAM.242.** Tartu linna generaalplaani transpordiskeem, 1948.
- EAM.243.** Tartu transpordiskeem, 1945.
- EAM.251.** Tartu linna planeerimise eelkavand, 1944.
- EAM.256.** Tartu 1941.-1944. a sõjategevuse purustuste üldplaan, 1944.

- EAM.258.** Tartu veevarustuse võrgu, puhtaveekaevude ja kanalisatsiooni võrgu skeem, 1944.
- Hansar, L.** 2010. Linnast muinsuskaitsealaks. Doktoritöö. Eesti Kunstiakadeemia restaureerimise ja muinsuskaitse osakond.
- Hess, D. Hiob, M.** Preservation by Neglect in Soviet-Era Town Planning in Estonia (ilmumisel).
- Hiob, M., Nutt, N.** 2010. Supilinna ruumilise kujunemise analüüs ja ettepanekud teemaplaneeringu koostamiseks (algne nimi „Supilinna teemaplaneeringu muinsuskaitse eritingimused”). Tartu: Artes Terrae OÜ, töö nr 19ET10.
- Hiob, M. Nutt, N. Nurme, S. De Luca, F.** 2012. Rise from the Dead: from Slumming to Gentrification. – Transylvanian Review of Administrative Sciences, no. 36 E, lk 92-105.
- Kant, E.** Tartu. Linn kui ümbrus ja organism. Tartu: [koguteos]. Tartu linnauurimise toimkonna korraldatud ja toimetatud. Tartu, 1927.
- Krigsarkivet 0406.28.008.018.** Dorpat, 1638.
- Preem, M.** 1986. Tartu linna territoriaalne struktuur: linna rajoneerimine linnaruumi struktuuri baasil. Tartu: Tartu linna arengu kompleksuurimise laboratoorium.
- Siilivask, M.** 2006. Tartu arhitektuur 1830–1918. Historitsism ja juugend. Arhitektuuriideed ja stiilieeskujud kohalike autorite loomingus 19. sajandil ja 20. sajandi algul. Tartu: Rahvusarhiiv.
- Supilinna linnaosa üldplaneering.** 2001. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.
- Supilinna linnaosa miljööväärtusega hoonestusala kaitse- ja kasutamistingimused ning linnaosa maa- ja veealade üldised kasutamise- ja ehitustingimused.** 2012. Tartu: Tartu linnavalitsus. <http://info.raad.tartu.ee/webaktid.nsf/web/viited/%C3%9CP-06-001>
- Talvistu, E.** 1998. Supilinna üldplaneeringu muinsuskaitsealuste ja miljöopiirkondade käsitus ja nõuded. Supilinna üldplaneeringu lisad 1998-2001. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.
- Tartu** [koguteos]. Tartu: Tartu linnauurimise toimkond, 1927.
- Tartu linna generaalplaan** (arhitektuurse osa autorid V. Solomatina ja H. Reissar). 1963. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.
- Tartu linna generaalplaan** (projekti autorid M. Meelak, M. Port, R.-L. Kivi, O. Žemtšugov). 1974-1976. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna generaalplaani põhijoonise korrektuur (projekti autor V. Solomatina). 1965. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna keskosa detailplaneerimine (projekti autor M. Palm). 1966. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna keskosa planeerimise ja hoonestamise projekt (projekti autor R.-L. Kivi). 1957. Tartu: Riiklik projekteerimise instituut „Estongiprogorstoi”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna planeerimise ja hoonestamise projekt (projekti autor A. Soans). 1950-1956. Tallinn: Vabariiklik projekteerimise trust Estonprojekt. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna planeerimise projekt (generaalplaan) (projekti autor A. Soans). 1959. Tallinn: RPJ Estonprojekt. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna üldplaneering aastani 2012. 2005. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu linna üldplaneering. 2005. Tartu: Tartu linnavalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu Supilinna rekonstrueerimise kontseptsioon (projekti peaarhitekt K. Voolaid). 1986. Tallinn: Riiklik projekteerimise instituut „Eesti Projekt”. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu vanalinna kaitsetsooni detailplaneerimise projekt (regeneereimisprojekt) (projekti autor R.-L. Kivi). 1978. Tallinn: Vabariiklik Restaureerimisvalitsus. Tartu linnavalitsuse linnaplaneerimise ja maakorralduse osakonna arhiiv.

Tartu ülesehitamine: arvamusi 1941. aasta sügisest. – Akadeemia nr 7, 2011.

Teedema, L. 2009. Kartuli tänava aeg algas Madis Hanssoni ja Sachka Toomaga. – Supilinna Tirin nr 7.

Teedema, L. 2010a. Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Teedema, L. 2010b. Supilinna kinnistute ajaloo elektrooniline andmebaas <http://www.eha.ee/kinnistud/tartu/public/>.